

**ҲОЗИРГИ ИНГЛИЗ ТИЛИДА ИЛОВАЛИ
ЭЛЕМЕНТЛАРНИНГ СЕМАНТИК
ХУСУСИЯТЛАРИ**

Даминова Машҳура Зафар қизи

Ўқитувчи,

Навоий Давлат педагогика институти.

Навоий шаҳар

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7350090>

ARTICLE INFO

Received: 13rd November 2022

Accepted: 19th November 2022

Online: 23rd November 2022

KEY WORDS

ABSTRACT

Илова ҳодисаси ҳозирги кунгача қанчалик ўрганилиш тарихига эга бўлмасин, у доимо ҳар қандай тилшунослик фани доирасида энг муҳим, кам ўрганилган долзарб муаммолардан бири бўлиб қолаверади.

Илова ҳодисаси ҳозирги кунгача қанчалик ўрганилиш тарихига эга бўлмасин, у доимо ҳар қандай тилшунослик фани доирасида энг муҳим, кам ўрганилган долзарб муаммолардан бири бўлиб қолаверади. Чунки илова ҳодисаси назариясининг тарафдорлари бу мавзуга кўпинча Ж.Б. Буруновнинг таъбири билан айтганда юзаки ёндашишга ҳаракат қилишадилар [2; 154-б.]. Бошқача қилиб айтганда, илова ҳодисасининг лингвистик моҳиятини, шунингдек у билан боғлиқ бўлган кўпгина хусусиятларни (структуравий, маъновий, типологик, фонетик ва бошқалар) грамматика фани нуқтаи назаридан ечишга ҳаракат қилишадияю, Бироқ унга боғлиқ бўлган бундай хусусиятларни матн нуқтаи назаридан талқин этишмайди, Натижада илова ҳодисасининг кўп томонлари изланиш доирасидан четда қолгандай туюлади. Баъзи ҳолларда илова ҳодисанинг семантик, услубий ва бошқа

хусусиятлари алоҳида ўрганилади, лекин уларнинг ана шундай хусусиятлари билан бевосита боғлиқ бўлган ички қонуниятлари изланиш рамкасида четда қолаверади, Демак, илова ҳодисасини ўрганишга нисбатан бўлган бундай муносабат кутилган натижага олиб келмайди. Кўп ҳолларда келтирилган иловали элементлар қолган барча юқорида таҳлил қилинган иловали элементлардан ўзларига хос хусусиятга эга бўлиши билан фарқ қилади. Бу фарқ уларнинг ана шу мураккаб синтактик бутунлик таркибида ўзларига бевосита боғлиқ бўлган компонентларга нисбатан тутган позицияси билан белгиланади. Бошқача қилиб айтганда бу иловали элементлар “соф бўлмаган” иловали элементлар дейилади, чунки улар ўзлари конкретлаштириб, реаллаштириб келаётган компонентга нисбатан анча узоқ масофада турибди. Бу иловали элементлар билан улар бевосита боғлиқ бўлган компонентлар

ўртасида оралиқ гаплар мавжуд, натижада бошланган фикр бўлинган. Иловали элементларнинг асосий ифодага нисбатан маълум масофада туриши бир қатор синтактик-семантик ва стилистик функцияларни бажаради: биринчидан, матн меъморчилиги шаклланади; иккинчидан, иловали элементлар билан асосий ифода орасида синтактик семантик алоқадорлик мавжуд, бундай ҳолларда семантик алоқа воситалари етакчи роль уйнайди; учинчидан, бир мисолдаги иловали элемент бошқа бир мисолдаги иловали элементга нисбатан масофа жиҳатидан узоқ бўлса ҳам, маъно жиҳатидан яқин туради, сабаб улар оралиғидаги гаплар қандайдир мазмун жиҳатидан асосий ифодада айтилган фикрни давом эттиради; бошқа мисолда аксинча, бундай ҳолат сезилмайди, шу сабабли бу иловали элемент ҳам масофа жиҳатидан, ҳам маъновий жиҳатдан асосий ифодага нисбатан узоқроқ туради [4; 159-б.].

М.П. Савцова иловали гап элементларга нисбатан қуйидагича тушунтириш ёки аниқлик киритади: “тугалланган, бироқ гапнинг грамматик нормаси асосида структуравий жиҳатдан шаклланмаган, янги фикрнинг семантик ва синтактик ядросидир” [3; 14-б.]. М.П. Савцованинг иловали гап элементларга нисбатан берган бундай баҳоси, уларга хос бўлган барча синтактик ва семантик хусусиятларни қамраб олади. Ҳақиқатдан ҳам иловали гап бўлаги - бу янги сифатга эга бўлган, китобхоннинг диққат-эътиборини ўзига жалб қиладиган, таҳлилга мойил бўлган коммуникатив ядродир.

Демак, маълум бўлакка ва иловали элементларга нисбатан бу ерда

қўлланилаётган синтактик бирликларни эътиборга олган ҳолда, шунингдек, ишнинг биринчи, яъни назарий бобида тилшунос олимларнинг ажратиш ҳодисасига нисбатан айтган фикр-мулоҳазаларини эътиборга олган ҳолда, ажратиш ҳодисасига қуйидагича таъриф бериш мумкин (изоҳ): ўзининг нисбий мустақил мазмунига, семантик вазифасига, ўзига хос оҳангига, тўхтамига, шунингдек, мустақил мантиқий урғусига эга бўлган, содда гапларнинг таркибида келиб, уларни мураккаб гапга айлантирувчи синтактик конструкциялар ажратиш ҳодисаси деб аталади. Илова ҳодисасига берилган бундай таъриф ишнинг ушбу ва қолган бобларида янада тўлдирилиши, кенгайиши ва бойитилиши мумкин.

Иловали элементларнинг мураккаб синтактик бутунлик таркибида бундай бой ва хилма-хил функцияларга эга бўлиши тилшунослик соҳасида мавжуд бўлган қуйидаги хулосанинг илмийлигини яна бир бор исботлайди “агар хар-бир грамматик форма ўзига хос бўлган семантик белгини ифодалаган ҳолда, фақатгина ягона битта функцияни бажариб келганда эди., у ҳолда нечта грамматик формалар бўлса, шунча функциялар ҳам мавжуд бўлган булур эди” деб таъкидлаган эди А.В.Бондарко [1; 524-б.]. Аслида бундай эмас, у ёки бу грамматик форма бир вақтнинг ўзида бир неча хил операцияларни бажариши мумкин, яъни бошқача қилиб айтганда, турли хил функцияларда қўлланиши мумкин. Peter sighed. "I am now too slow to say that Wolverhampton borders. Not only because of my order, but also because of the bad prospects for Horsewood".

Ушбу мисолда *because of* предлоги бошқа сўзлар ёрдамида мураккаблашиб бориши мумкин, Натижада *because of* томонидан билдирилаётган семантика янада конкретлашади,
Биз юқорида гапнинг иловали элементларнинг семантик хусусиятларини ўрганишга бағишланган бир қатор илмий-тадқиқот ишларнинг хулосалари билан танишиб, иловали гап элементлар тўғрисида маълум даражада тушунчага эга бўлдик. Ана шу илмий ишларнинг хулосаларига таяниб, иловали

элементларнинг семантик хусусиятлари мавжуд бўлган хулосаларни ривожлантириш, баъзи соҳаларда уларга маълум даражада аниқлик киритиш каби вазифаларни бажариши мумкинлигини кўришимиз мумкин. Илова қурилма компонентлари, яъни бошқача қилиб айтганда, асосий ифода билан илова элементлар доимий бир-бирлари ҳам синтактик ва семантик муносабатда бўлади, бу ҳол уларнинг ягона мураккаб синтактик бутунлик эканини яна бир бор тасдиқлайди.

References:

1. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики: на материале русского языка. М.: Языки славянской культуры, 2002. -736 с.
2. Бўронов Ж. Б. Инглиз ва ўзбек тиллари қиёсий грамматикаси. –Тошкент: Ўқитувчи, 1973. -284 б.
3. Савцова, М. П. Приложение и его роль в современном немецком языке. ... -Томск, 1956. -14 с.
4. Севрюгина Е.В. Отличие семантики присоединения от семантики других типов синтаксической связи. Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2015. № 7 (49): в 2-х ч. Ч. I. -С. 158-160.